

Orgaan van de „Vereniging Vrienden van de Zaanse Schans”

Administratie: Zonnewijzerspad 8, Zaanse Schans

Redactie: Parkstraat 44, Zaandam

Verschijnt 3-maandelijks

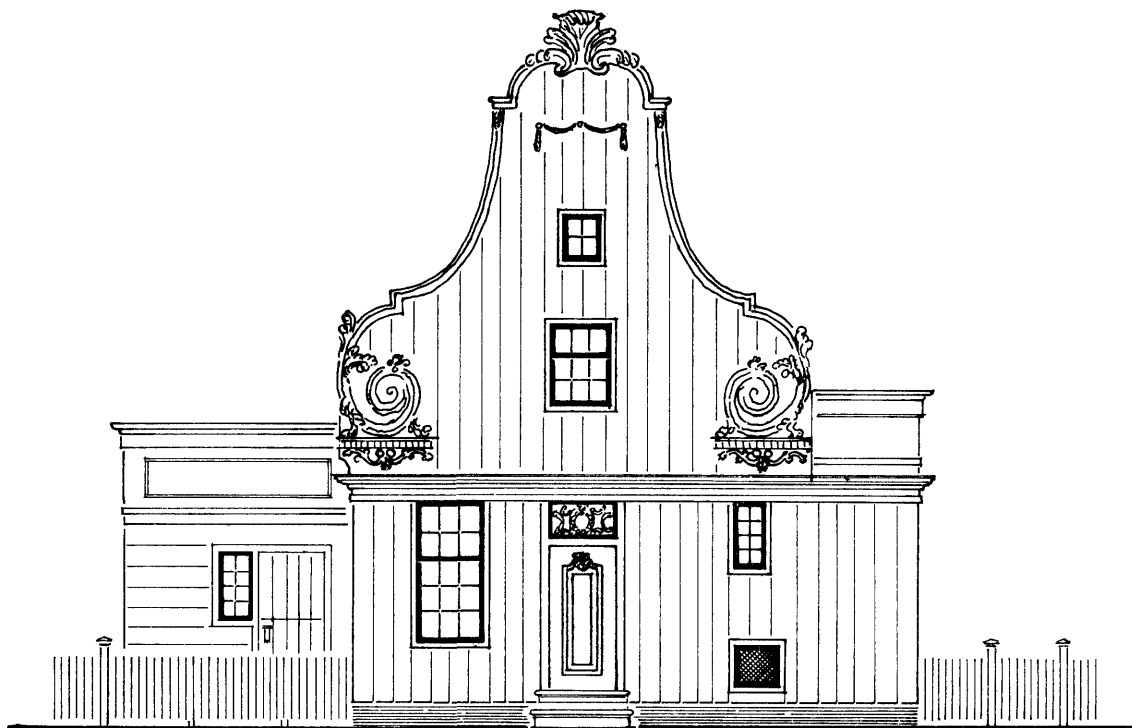
MAART 1977 No. 61

Het pand Dorpstraat 515 te Assendelft

De overplaatsing naar de Zaanse Schans en de herinrichting tot uurwerkenmuseum

Met de overplaatsing van het pand Dorpsstraat 515 te Assendelft naar de Zaanse Schans is een zeer merkwaardig pand voor het nageslacht bewaard gebleven. Het zou prettiger geweest zijn als het ter plaatse gerestaureerd had kunnen worden, maar de vorige eigenaar wilde dit niet en verwaarloosde het zodanig dat het nog maar luttele jaren had geduurd voor het door totaal verval in elkaar zou storten.

De hoge ligging van de vloer boven de weg, de stijl kap en de fraaie zwanehalsskorbelen in het interieur deden een datering uit de 2e helft van de 17de eeuw vermoeden. De heer J. Zonjee van de afd. Heemkunde deed onderzoek in de archieven, maar kwam niet verder dan dat in 1731 het pand reeds bestond. Vanaf deze datum zijn alle eigenaren, vaak met hun beroepen bekend. Het waren veelal boeren en timmerlieden. De boeren onder hen zullen hun koeien gestald hebben in op het erf staande stalgebouwtjes. Stalling van vee in het pand was nagenoeg onmogelijk door het feit dat de vloer van hout was en te hoog boven het erf was gelegen.

De reden van onze wens het oorspronkelijk gebruik van het pand te kennen was gelegen in het feit, dat in dit 19 m lange pand achter een drietal woonvertrekken een ruimte ter lengte van 3 vakken aanwezig was, die kennelijk altijd een bedrijfsruimte was geweest. Er waren hier n.l. geen zwanehalskorbelen, geen z.g. schaafjes langs de randen van stijlen en balken, terwijl deze ruimte oorspronkelijk ongeschilderd was.

Wat het beroep van degene, die dit bijzonder grote huis met een inhoud van maar liefst 750 m³ liet bouwen, moge zijn geweest, weten wij op dit ogenblik dus niet. Het was in elk geval een vermogend man.

Onze verwachting dat een rijke wever het huis zou hebben laten bouwen en dat in de bedrijfsruimte een aantal weefgetouwen zou hebben gestaan, is dus niet bewezen. Overigens het tegendeel ook niet.

Dat het een wevershuis is, zou echter wel passen in het beeld van de betrokkenheid van Assendelft op Haarlem en Beverwijk, waar in de 17de eeuw de lakenweverij bloeide. Het zou dan een nijverheid in Assendelft zijn geweest, die in de 18de eeuw overging op het weven van zeildoek, die in de 19de eeuw met de zeilvaart teniet ging, maar nu nog voort leeft in het weven van brandslangen (fa. Van Leyden) en die anderzijds de stoot gaf tot de fabricage van linoleum, beide in het naastgelegen Krommenie.

Doordat het pand in Assendelft aan de oostkant van de weg stond, maar in de Schans aan de westkant van de weg moest worden herbouwd, diende dit laatste in spiegelbeeld te gebeuren, omdat in een Zaanse huis de woonvertrekken nu eenmaal op het zuiden liggen en de bedsteden, kelders en opkamers op het noorden. Dit in spiegelbeeld herbouwen was mogelijk, omdat het pand in onderdelen uiteen moest worden gehaald, aangezien overplaatsing in zijn geheel onmogelijk was doordat de spoorlijn gepasseerd moest worden.

Na zorgvuldige opmeting door mijn medewerker Jan Lange, werd het pand gesloopt door het sloopbedrijf Mooy te Westzaan, waarna de nog bruikbare onderdelen zoals jukken, kapspanten, binnendeuren en delen van betimmeringen naar de Schans werden overgebracht, waar aannemer C. van Sante uit Westzaan de betonfundering reeds had aangebracht.

Aannemersbedrijf De Vries heeft daarna de herbouw in fasen ter hand genomen. Begonnen in augustus 1974 heeft men allereerst het skelet, de kapspanten, het dakhout en de dakpannen aangebracht, zodat men nu enigszins droog kon verder werken. Vervolgens heeft men de kozijnen van de buitenramen en deuren tussen de skeletstijlen aangebracht, waarna aan de buitenzijde het skelet bekleed werd met z.g. getrapte weeg van redwood-delen van wisselende breedte. Om aan te sluiten bij de wijze van werken in de 17de-18de eeuw werden de weegdelen met de zoete blokschaaf met de hand opgeschaafd en met taaie nagels tegen de stijlen en kozijnen bevestigd. Onderling werden de horizontale delen aan de onder- en bovenzijde stevig tegen elkaar geperst door vanaf de buitenkant taaie nagels in te slaan, die aan de binnenzijde werden omgeslagen, zodanig dat ze bij het verder inslaan vishaakvormig weer in het hout drongen en zodoende voor een hechte, dichte verbinding zorg droegen. Deze bewerking noemt men „naaien” en deze zorgde ervoor dat de Zaanse houten huizen bijna luchtdichte wanden hadden en daarom in de winter de koude en in de zomer de warmte buitensloten. Omdat de delen 20 - 30 cm breed

zijn, zouden ze bij enige krimp in de breedterichting scheuren op de rij ingedreven taaie nagels. Daarom gebruikte men vroeger voor de buitenwegen het beste skandinavische grenenhout. Maar sinds dit hout niet meer spintvrij in deze breedte verkrijgbaar is, moesten we overgaan op het Amerikaanse redwood, ook een naaldhoutsoort. Dit hout, afkomstig van de Sequoia, een boom die een zeer grote diameter kan bereiken, in zeer grote afmetingen geleverd wordt en praktisch krimpvrij is.

Na deze bouwfase, waarin het pand aan de buitenzijde, deels provisioneel met plasticfolie, was dichtgemaakt zodat 's winters binnen kan worden doorgewerkt, werd het binnenwerk aangepakt. Begonnen werd met het maken van de binnenwanden, de dubbele schouw, kasten, opkamer en met het afwerken van de buitenwanden aan de binnenzijde. Het materiaal van deze binnenwanden was vroeger ook grenenhout, dik 15 mm en van variërende breedte.

Om dezelfde reden als hierboven vermeld, moesten we afzien van hedendaags zweeds grenenhout en weer overgaan op een Amerikaans grenen houtsoort, n.l. red cedar, dat wat fijner van draad is dan het redwood, maar wel dezelfde gunstige eigenschappen heeft. Om eventuele krimp nog meer te voorkomen, dit in verband met de aan te brengen centrale verwarming, werd dit hout mechanisch gestoomd en gedroogd tot 14% houtvochtigheid.

In het voorjaar werd het pand aan de buitenzijde verder geheel afgewerkt en geschilderd.

Ondertussen was bekend geworden dat in het bedrijfsgebouwe van het pand het Zaanse uurwerkmuseum zou worden ondergebracht, zodat de binneninrichting daarop kon worden afgestemd.

Het opmeten van het pand

Voordat we nu beginnen met de bespreking van het pand, zoals het nu aan de Schans staat, gaan we nog even terug naar het begin van onze werkzaamheden, n.l. 't opmeten van het pand.

Ondanks de minitieuze wijze waarop dit is geschied, is het niet gelukt de oorspronkelijke indeling geheel te achterhalen. Wel werd spoedig duidelijk dat men in de vorige eeuw het voorhuis ingrijpend had verbouwd, door de vloer van de opkamer te verlagen en hier een keuken te maken. Een houten tussenwandje scheidde verder een zijkamertje af van een smalle gang achter de voorkeur.

Verder bleek het achterhuis breder te zijn geweest. Wij hebben echter drie dingen niet kunnen achterhalen. Ten eerste hebben wij de plaats van de trap naar de zolder niet gevonden.

Meestal is deze wel te vinden waar op de zolder een oppervlak van 130 x 130 cm met afzonderlijke vloerdelen is dichtgelegd; dat is dan het oude trapgat van de wenteltrap. In verband hiermede is bij de herbouw een ophaalbare laddertrap als toegang tot de zolder aangebracht. Overigens een in de 18e eeuw veel voorkomende trapvorm in eenvoudige burgerwoningen.

Ten tweede was het niet duidelijk waar de toegangstrap naar de kelder had gezeten. Die naar de opkamer was precies bekend, omdat wij de afgesloten dorpel terugvonden. Tenslotte ontdekten wij dat aan de noordzijde op twee plaatsen de skeletstijlen teruggeplaatst waren. Voor één plaats was dat verklaarbaar, daar anders de skeletstijl midden in de kelder en de opkamer terecht zou zijn ge-

komen. Het terugzetten van de tweede stijl hebben wij niet kunnen verklaren.

Overigens is ons tot op heden niet duidelijk wat de bestemming was van de lage onverlichte en ongeverfde gang achter de bedsteden aan de noordgevel. Bij de herindeling van het pand hebben wij hier de zij-ingang, toilet, keuken en berging kunnen onderbrengen.

Beschrijven wij het pand nu wat het inwendige betreft, dan beginnen wij met het voorhuis aan de weg. De juiste functie van dit vertrek ten plattelande is niet geheel duidelijk. In de stad was dit een belangrijk vertrek, waar vaak door de bewoner handel werd gedreven. De opkamer heette daar „comptoor”, hetgeen wel op een handelsfunctie duidt. In de kelder kunnen in dit geval bederfelijke handelswaren zijn opgeslagen.

Hoewel we het beroep van de eerste bewoner dus niet kennen, zou de belangrijkheid van het pand het niet uitsluitend dat het voorhuis als „comptoor” is gebruikt. Zoals reeds is gezegd geeft het voorhuis toegang tot de kelder en de opkamer.

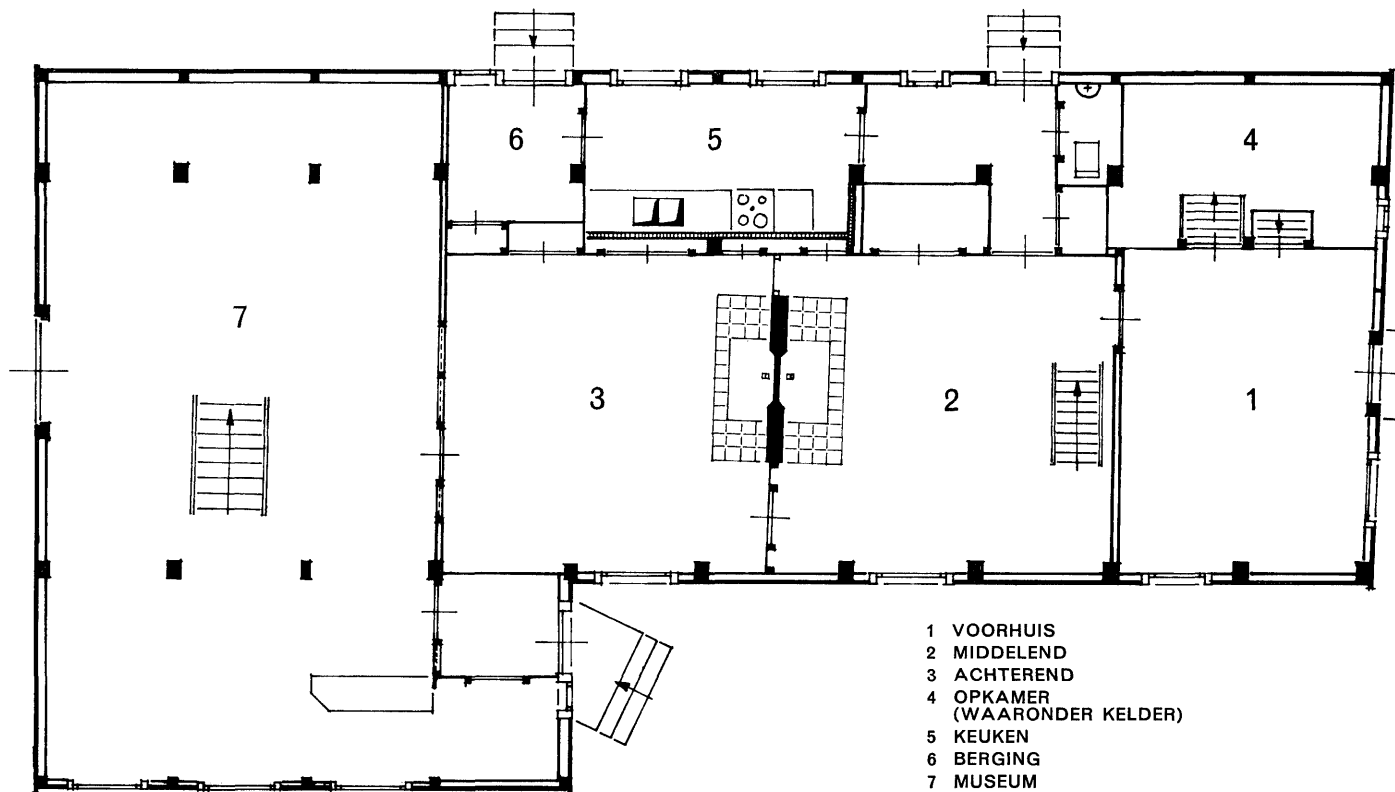
Achter de opkamer liggen een tweetal woonvertrekken, onderling door een tussendeur verbonden en elk voorzien van een stookplaats. Het zonlicht viel door een enkel raam op het zuiden binnen en verlichtte het deel van de kamer, waar de schouw stond, het meest. Hier rond de aan een verstelbare haal hangende vuurpot, speelde zich het huiselijk leven af, zoals men dit op 17e eeuwse schilderijen zo vaak ziet afgebeeld. In de noordwand van het z.g. „middelend” bevinden zich de bedsteden. In dit middelend is ook de eerder besproken ophaalbare ladder geplaatst. De daar achtergelegen kamer, het „achterend” had naast de functie van woonvertrek ook de functie van keuken, want hier bevond

zich de bufferkast, waarvan het open vak als aanrecht werd gebruikt.

Terecht of ten onrechte noemen wij tegenwoordig een dergelijke type kast, een Assendelver kast. Ook deze kamer bezat twee bedsteden. In de achterwand van deze kamer zat oorspronkelijk een deur, die toegang gaf tot de daarachter gelegen bedrijfsruimte. Tijdens de restauratie bleek dat de Universiteit van Amsterdam, op voorspraak van Ir. C. de Jager, een zaankanter, bereid was een aantal 18e eeuwse glas-in-loodruitjes, afkomstig uit panden in de Oude Doelenstraat te Amsterdam, aan ons te schenken.

De firma Bogtman uit Haarlem heeft ze herplaatst, na ze schoongemaakt te hebben waar ze onwaarschijnlijk gaaf en helder onder vandaan zijn gekomen. Deze glas-in-loodruitjes zijn nu geplaatst in een glaspui tussen achterend en de tot museum ingerichte bedrijfsruimte. Deze voormalige bedrijfsruimte onderscheidt zich, door zijn ingeschilderde houten wanden, duidelijk van het woongedeelte. Het enige verschil met de oorspronkelijke toestand is dat, in verband met de verwarming, een houten binnenbeschieting is aangebracht. Verder is de ladder, die vroeger toegang gaf tot de bovengelegen zolder, wat makkelijker beloopbaar gemaakt. De plaats en de grootte van de deuren, die in de achtergevel toegang gaven tot de bedrijfsruimte en de zolder, hebben wij tijdens de afbraak precies kunnen bepalen. In de oorspronkelijke toestand zal de zolder boven het woongedeelte niet voor het slapen — dat deed men in de bedstede beneden — maar voor opslag zijn bestemd. Deze zolder zal toen bereikbaar zijn geweest via een deur in de voorgevel.

Nu hebben we boven het woongedeelte twee slaapkamers en een badkamer ingericht met 19e eeuwse deuren, die we

jaren geleden zorgvuldig in onze loods hadden opgeslagen. We hebben deze 19e eeuwse deuren hier toegepast omdat in deze eeuw men het slapen in ledikanten op zolder begon te prefereren boven het slapen in de bedompte bedsteden.

Het uitwendige van het pand

Wanneer we tenslotte het uitwendige van dit pand gaan beschrijven, dan moeten wij vaststellen, dat wij het oorspronkelijke uiterlijk slechts uit allerlei spaarzame gegevens kunnen rekonstrueren. Het is altijd weer moeizaam om tot een gezamenlijk standpunt te komen met alle betrokkenen, zoals Monumentenzorg en het bestuur.

Het enige zekere was het uiterlijk dat het pand vóór de afbraak had en dat 't uit de 19e eeuw stamde, maar weinig fraai was. Tenslotte is gekozen voor vroeg 18e eeuwse raamvormen, echter zonder de luiken, voor de zuidgevel en voor 19e eeuwse raamvormen voor de noordgevel.

De westgevel aan de Zaan zal de oorspronkelijke vorm het meest nabijkomen. De vorm van de oostgevel aan de Kalverringdijk is een verhaal apart. Reeds tijdens zijn leven had G. J. Honig de restanten van een bijzonder fraaie topgevel van een pand gelegen aan het Gorterspad aan de Stichting Zaanse Schoon vermaakt.

Naast alles wat de Zaanstreek in het kulturele vlak aan de familie Honig verschuldigd is, moet hier wel het inzicht en de bereidheid van deze bijzondere zaankanter worden geprezen, die in een tijd dat het slopen van Zaanse houten huizen nog als een uiting van vooruitstrevendheid werd beschouwd, de restanten van deze zeer bijzondere gevel

opkocht en opsloeg op de vliering van het Noorderhuis. Hij zelf en later zijn zoon Jaap heeft het daar al die jaren veilig bewaard, zodat het met de overplaatsing van het Noorderhuis op de dekschuit meevoer naar de overkant. De timmerlieden van de fa. De Vries van de Ganzewerfstraat hebben het toen netjes op board bevestigd. Dit wist de heer Th. M. van der Koogh, lid van Zaanse Schoon en van het bestuur van de Stichting Zaanse Schans. Hij wist ook dat wellicht dit huis uit Assendelft het laatst over te plaatsen pand zou zijn. Vandaar zijn voorstel om deze fraaie gevel uit Zaandijk te plaatsen op het pand uit Assendelft. Puriteinen onder ons zullen het, naar ik aanneem, niet met zijn voorstel eens zijn. De geschiedenis zal erover oordelen! Zeker is dat dit eerste huis aan de Kalverringdijk nu met een houten top in Lodewijk XV-stijl prijkt, die in sierlijkheid voor zijn Amsterdamse stenen soortgenoten niet onderdoet. Onze onvolprezen Brucker heeft hem, hoewel reeds wonend in Drente (aan dit laatste huis in de Schans moest en zou hij nog meewerken) schitterend gerestaureerd. Bij deze rijke top past geen eenvoudige vlakke 17e eeuwse deur. Gelukkig beschikte de Stichting nog over een 18e eeuwse deur, afkomstig uit een pand dat in Krommenie gestaan heeft, die wonderwel bij de top pastte. De heer Brucker sneed tevens een in de stijl bijpassend bovenlicht. Zo leverde het oudste Zaandorp Assendelft nog op de valreep haar bijdrage aan de Zaanse Schans en wat voor één!

J. Schipper, architect B.N.A.

BERICHTEN

„DE KRAAI” EN „DE BEZEM”

In ons nummer van september 1976 berichtten wij de ingebruikname van de twee pakhuizen, c.q. molenschuren. Dat bericht verdient een verblijdende aanvulling. De Stichting heeft namelijk f 50.000,— uit de stortingen van onze vereniging, bestemd voor de afwerking en inrichting van „De Bezem”. Die blijft namelijk in gebruik bij de Stichting voor: kantoor, ontvangst van publiek en vergaderruimte van het bestuur.

DE PLATTEGROND (rectificatie)

In de plattegrond opgenomen in ons vorige nummer, staat onder „29” vermeld Oostzijde 242. Dit is in het pand „De skeve Skans”, dat naar nader is gebleken niet in de Schans zal worden geplaatst.

BOEKJE „HET BAKKERIJ MUSEUM”

Over de geschiedenis van het Bakkerij Museum is een boekje verschenen getiteld „In de gecroonde duivekater”. Het is een uitvoerig geïllustreerd werkje, dat is geschreven door de gemeente archivaris van Zaanstad.

„Op 7 februari 1658 koopt Wouter Lourisz van Saendijk, van Pieter Claesz Schaepe een achtereinde van een huis en erf . . .”

Kortom, U moet het zelf maar eens lezen; het is interessante lectuur.

De prijs is f 2,—, verkrijgbaar bij B. IJskes, Zonnewijzerspad 6, Zaanse Schans of bij A.P. Boekhandel, Ged. Gracht, Zaandam. Ook te bestellen per giro bij eerstgenoemde à f 2,80, Postgiro 626379.

ACCEPTGIRO'S VOOR CONTRIBUTIE

Reeds enige weken geleden zond onze penningmeester U een acceptgiro-kaart. Voor zover U die nog niet behandelde, vragen wij U of U wilt meehelpen aan een vlotte afwerking. Bij voorbaat hartelijk dank.

Vereniging „Vrienden van de Zaanse Schans”

Goedgekeurd bij K.B. van 16 augustus 1967

Secr.: R. de Hoog, Zonnewijzerspad 8, Zaandam

Penningmeester: J. Benjamin, T. Slagterstraat 1, Westzaan
Postgiro 742899 ten name van:

Penningm. Ver. Vrienden v. d. Zaanse Schans, Westzaan.
